

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

İsrail-Filistin Meselesinin Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Bağlamında Jeopolitik Durumu

The Geopolitical Situation of the Israel-Palestinian Issue in the Context of Eastern Mediterranean Energy Resources

Öz

Bu çalışma, İsrail-Filistin meselesinin Doğu Akdeniz enerji kaynakları bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz, son yıllarda önemli doğal gaz rezervlerine ev sahipliği yapmasıyla stratejik bir bölge hâline gelmiştir. Ancak İsrail ve Filistin arasındaki siyasi ihtilaflar ve çatışma ortamı gibi, bölgede yüzyıllardır devam eden kadim çatışmalar ve güç mücadeleleri, bu kaynakların keşfi, geliştirilmesi ve dağıtım süreçlerini karmaşık hâle getirmektedir. Öte yandan söz konusu çalışma, sadece Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının geleceğini değil, aynı zamanda İsrail-Filistin barış sürecini de etkileyebilecek kritik bir konuyu incelemektedir. Yeni keşfedilen enerji kaynaklarının, İsrail-Filistin çatışması üzerindeki etkilerinin yanı sıra diğer bölge devletlerinin uyguladıkları enerji ve güvenlik politikalarının İsrail-Filistin sorunu ile birlikte bölgesel istikrar üzerindeki muhtemel etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler ve analizler üzerinden, bölgedeki enerji kaynaklarının barış ve istikrarın sağlanması için nasıl bir araç olarak kullanılabileceği konusunda önemli öneriler sunmaktadır. Bu bağlamda, çatışmanın çözümüne yönelik adımların, bölgenin enerji potansiyelini artırarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlayabileceği ve bölgesel iş birliği fırsatlarını artırabileceği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, İsrail-Filistin Meselesi, Petrol ve Doğalgaz

Abstract

This study aims to examine the Israeli-Palestinian conflict in the context of Eastern Mediterranean energy resources. The Eastern Mediterranean has emerged as a strategic region in recent years due to its substantial reserves

Fulya KÖKSOY

Doç. Dr.,
Batman Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü
fulyakoksoy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6915-5620

Ahmet BAKIR

Yüksek Lisans Mezun.,
Batman Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü
ahmetbakir23@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5763-394X

Cilt / Issue: 12(2) 593-619

Geliş Tarihi: 02.08.2024

Kabul Tarihi: 13.05.2025

Atıf: Köksoy F. ve Bakır, A. (2025). İsrail-Filistin meselesinin Doğu Akdeniz enerji kaynakları bağlamında jeopolitik durumu. *Tesam Akademi Dergisi*, 12(2), 593-619. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1527106>.

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

of natural gas. However, the political disagreements and hostilities between Israel and Palestine complicate the processes of exploration, development, and distribution of these resources. This study examines a critical issue that could affect not only the future of energy resources in the Eastern Mediterranean but also the Israeli-Palestinian peace process. This research aims to evaluate the impact of the Israel-Palestinian conflict on energy resources, assessing the potential for regional collaboration and the implications of energy policies on security, economy, and stability. By drawing upon data and analyses from diverse sources, the study offers significant recommendations on how energy resources in the region can be utilized as a tool for peace and stability. In this regard, it is concluded that progress towards resolving the conflict can contribute to economic development by enhancing the region's energy potential and increasing opportunities for regional collaboration.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Resources, Israel-Palestinian Conflict, Oil and Natural Gas

Extended Abstract

The Eastern Mediterranean and the Middle East stand at the forefront of geographies that have shaped world history with their historical and cultural heritage. However, this central position and the inevitable desire to dominate the geography has driven to a few of the world's most prominent conflicts happening in these districts. The Israeli-Palestinian issue is a contemporary example of these conflicts. The foundation of Israel and the subsequent wars have profoundly influenced the statistic and political structure of the locale, forcing millions of Palestinians into becoming refugees. The Eastern Mediterranean has become a vital energy hub in recent years due to the discovery of energy resources there, which has also added the element of energy to the theological and political dynamics of the Israeli-Palestinian conflict. These resources have created new economic opportunities while reshaping the dynamics of competition and cooperation among regional and international actors. Israel's claims over energy resources and the policies it pursues to access these resources cause disputes with neighbouring states such as Lebanon, which sometimes reach the level of military conflict. Today, Israel's aggressive policies and military attacks against Palestine and Lebanon stem from its desire to dominate the natural gas resources discovered on the southern shores of the Eastern Mediterranean. Israel's current policies adversely affect the living conditions of Palestinians and the political balances in the region, as well as attracting the reaction of the

international community.

For the states in the area, the discovery of natural gas resources has proved revolutionary. The Tamar gas field, discovered in 2009, has reserves sufficient to fully meet Israel's energy needs. Israel could become a gas exporter after the Leviathan gas field was discovered, although there have been disputes over the balance between domestic market and export. The government has made the decision to provide its own domestic market with a large portion of the gas extracted from the sea. Disagreements between energy companies and the Israeli government have hindered export plans, but an agreement has eventually been reached. The newly discovered reserves not only meet the needs of the regional states but also have export potential. The substantial amount of reserves has attracted the attention of global powers to the region. States with global influence such as the USA, Russia, and China are trying to penetrate the region through various alliances. The USA makes its presence felt in the region through its support to Greece, Israel and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus (GCASC). On the other hand, Russia and China are making their political and military presence in the region permanently and expanding their spheres of influence in the region through bilateral agreements with the Assad regime in Syria. Russia sees the development of natural gas resources in the region and their access to the world markets as a potential threat. As one of the world's leading natural gas exporters, Russia is aware that the Eastern Mediterranean energy resources will provide an alternative for its own market due to its geographical proximity and its tense relations with the European governments. When the policies of all parties involved are evaluated in a holistic manner, it is seen that the Eastern Mediterranean region has become a centre of geopolitical conflicts and strategic rivalries. The approach of global actors to the region involves multifaceted political arguments that include military, geopolitical and strategic objectives apart from economic interests. The presence of military bases established by Russia in Syria and by the US in Greece and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus is considered as a clear declaration that temporary economic interests are not pursued in the region. Also, these aforementioned military structures are seen as an indicator of long-term political objectives towards the Eastern Mediterranean.

The discovery of energy reserves has caused a transformation in regional power balances and interstate relations in the Eastern Mediterranean. This

situation has led to new disputes and collaborations in the determination of exclusive economic zones and the equitable distribution of energy resources among coastal states. Due to its strategic location, Turkey, one of the strongest states in the area, is essential in delivering energy resources to international markets. With the potential energy resources it may extract from its continental shelf, Turkey also has the ability to become a significant producer in the regional energy equation. In this context, Turkey's energy diplomacy has significant regional and global implications. The policies of regional or global actors towards the Eastern Mediterranean are largely shaped in Turkey's perspective. While the bloc, led by Greece, Israel and Egypt, is developing deterrent policies against Turkey, actors such as Libya and the Turkish Republic of Northern Cyprus prefer to act in co-operation with Turkey. At this point, these alliance systems constitute an important subject of analysis. This is because Turkey not only contributes to its allies in the formation of regional policies, but also helps to shape the policies of its opponents with its presence. Turkey's foreign policy is regarded by both co-operating and competing states as a fundamental factor in producing foreign policy. This situation shows that Turkey plays an important role in shaping regional and global dynamics as a strategic power as well as increasing its effectiveness at the regional and global level.

The ongoing strategy wars between regional and global actors exacerbate the ongoing tensions and conflicts in the region, which brings the unlocking of energy potential to the forefront as the primary obstacle. Reserve exploration attempts have been hampered by regional political disputes, particularly the Israeli-Palestinian conflict and the Cyprus issue. Although the discovery of new energy resources in the Eastern Mediterranean may provide hope for regional peace and stability, the ongoing disputes and discussions over the fair sharing of these resources could lead to new conflicts or exacerbate existing ones. The peaceful and fair sharing of energy resources is of great importance for regional peace and stability. It is essential that the international community play a proactive role and that all parties are encouraged to communicate and work together. Otherwise, energy resources could lead to new conflicts and deepen the instability of the region. Regional peace and prosperity may be facilitated by energy resources. The governments around the Eastern Mediterranean coast have a shared responsibility to properly evaluate this opportunity.

Giriş

Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgeleri dinlerin, dillerin ve kültürlerin bir araya gelerek karmaşık ve zengin bir görünüme büründükleri eşsiz çehreye sahiptir. Fakat bu bölgeler, uzun süredir devam eden politik, etnik ve teolojik çatışmaların da odak noktasında bulunmaktadır. Bölgedeki sorunların başında gelen İsrail-Filistin çatışması ise özellikle son yüzyılda, uluslararası toplumun sürekli ilgisini çeken ve çözümünü hayli meşakkatli bir mesele olarak devam etmektedir. 1948 yılında İsrail'in, Filistin topraklarında kurulması ile başlayan Arap-İsrail savaşları, bölgedeki demografik ve politik yapıyı köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu süreçte, milyonlarca Filistinli mülteci durumuna düşmüş ve söz konusu savaşlar, İsrail-Filistin toplumları arasında uzun yıllar etkisini devam ettirecek ayrışmalara neden olmuştur (Çavuşoğlu, 2022, s. 17).

Günümüzde Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarının keşfi, bu tarihsel çatışmanın dinamiklerini yeni bir boyuta taşımıştır. Doğu Akdeniz bölgesi, dünya enerji piyasasında önemli kaynakları barındıran bir coğrafya olma hüviyeti kazanmıştır. Bölge bağlamında yeni kaynakların keşfi, mevcut politik dengeler üzerinde önemli bir etkileşim sağlamış ve yeni ekonomik fırsatlar yaratmıştır. Aynı zamanda, keşfedilen kaynaklar çeşitli bölgesel ve uluslararası aktörlerin dikkatini çekerek iş birliği ve rekabet kavramlarının farklı dinamikler etrafında yeniden şekillenmesine neden olmaktadır (Özekin, 2020, ss. 3-7). İsrail, keşfedilen enerji kaynaklarını, ekonomik büyümesini sürdürmek ve enerji arz güvenliğini pekiştirmek açısından önemli bir meta olarak görmektedir. Filistin için ise bu kaynaklara erişim, ekonomik kalkınma ve ulusal bağımsızlık açısından oldukça önemli görülmektedir. Ancak, mevcut politik çıkmazlar ve bölgesel güvenlik endişeleri, bu kaynakların paylaşımı ve yönetimi konularında ciddi zorlukların yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Karbuz, 2018, s. 248).

Bu çalışma, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının, İsrail-Filistin meselesi bağlamında yarattığı etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, bu kaynakların ekonomik, politik ve stratejik yansımaları ele alınmış olup bölgesel barış ve istikrar üzerindeki potansiyel etkileri tartışılmaktadır. Ayrıca, enerji kaynaklarının İsrail-Filistin ilişkilerine ve genel olarak Orta Doğu'daki güç dengelerine nasıl etki ettiği analiz edilerek bu durumun uluslararası toplum üzerinde ne gibi olası sonuçlar doğuracağı konusu incelenmektedir.

İsrail'in Doğu Akdeniz'de Yürüttüğü Enerji Politikaları

İsrail'deki petrol ve gaz keşiflerine ilişkin en önemli dönem, 2009'da Noble Energy tarafından keşfedilen ve tahmini rezervleri 250 milyar metreküp olan Tamar gaz sahasının bulunmasıyla başlamıştır. Tamar sahası, İsrail'in doğalgaz bağlamında tüm ihtiyacını karşılayacak oranda büyük ölçekli rezerv barındırmaktadır (Kostianoy ve Carpenter, 2018, ss. 67-68). Nitekim İsrail'in doğal gaz tüketimi, 2006'da 2,3 milyar metreküp iken 2016'da 9,7 milyar metreküp -10 yıllık bir dönemde dört katından fazla bir oranda yükselmiş- ve 2019 yılında 11,3 milyar metreküpe ulaşmıştır (INGL, 2022). Noble Energy ve ortağı Delek Group, 1999'da Noa sahasını ardından 2000 yılında Mari-B sahasını keşfetmiştir (ElBassoussy, 2018, s. 73). Gazze'de ise British Petroleum Marine 1 ve 2 adında küçük bir keşif gerçekleştirmiş ve potansiyel rezervleri 28 milyar metreküp olarak belirlemiştir (Yaşa ve Yılmaz, 2022, s. 7). Bu keşifler ihracat potansiyeli taşımasına rağmen, Gazze Şeridi'ne ve Batı Şeria'ya -İsrail ile yapılacak elektrik takası yolu ile- elektrik sağlamaya yetecek miktardadır. Filistin otoriteleri ve İsrail hükûmetinin bazı girişimine rağmen, saha hâlâ istenilen düzeyde üretime geçirilememiştir. 2014'te Filistin Yönetimi ve Rusya, Gazze kıyılarında doğal gaz araması yapmak için yatırım bedeli 1 milyar dolar olan bir anlaşma için ön görüşmeler yapmıştır. Ancak İsrail yönetiminin Filistin'e ve Filistin ile iş birliği yapan devletlere yönelik uyguladığı baskıcı ve despot politikalar nedeniyle mevzu bahis süreç neticelendirilememiştir. Öte yandan Rusya, bölgedeki gaz sahalarına özel ilgi göstermektedir (ElBassoussy, 2018, s. 80). Bu ilginin, bölgede çıkarılacak gazın gelecekte Rus Gazına alternatif yaratma ihtimalinden kaynaklandığı hayli olası görülmektedir. Zira Rusya'nın Doğu Akdeniz'de uyguladığı politika "sahip olamıyorsan yönet" mottosuyla özetlenebilir. Bu noktada Rusya, Doğu Akdeniz'e Suriye üzerinden müdahale ederek bölgedeki kaos ortamının devamını sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun sağlanamadığı durumda ise yine Suriye üzerinden bölgede hak iddia ederek çıkarılacak doğal gaza Rus Gazı hüviyeti kazandırmak istemektedir.

Tamar sahasında yapılan keşfin akabinde 2010 yılında Noble Energy firması, İsrail'i potansiyel bir gaz ihracatçısı hâline getiren ve tahmini 476-520 milyar metreküp civarında rezerv barındıran Leviathan açık deniz doğalgaz sahasını keşfetmiştir (Mekhdiev vd., 2018, s. 518). İsrail'de hükûmet, politikacılar ve petrol şirketleri arasında keşfi yapılan doğal gaz rezervlerine yönelik takip edilecek politikalar hususunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Karbuz ve Baccarini, 2017, s. 2). Hükûmet kaynakları, çıkarılacak gazın iç piyasalara öncelik verilerek kullanılmasını isterken

keşfi yapan konsorsiyum ise ihracat öncelikli politikalar gütmüştür. Yaşanan tartışmalar sonrası 2013'te İsrail hükûmeti, Doğu Akdeniz'den elde edilen doğalgazın %40'ının ihraç edilmesine karar vermiştir (Bryza, 2013, s. 36). Bunun yanı sıra Noble Energy tarafından 2009'da Dalit, 2011'de Dolphin, Tanin ve Karish sahalarında 2012'de ise East Med B.V. şirketi (ATP) tarafından Shimshon sahasında yeni rezervler ortaya çıkartılmıştır (Bilgesam, 2013). İsrail hükûmet kaynakları, toplam gaz rezervlerinin 1,4-2,3 trilyon metreküp arasında olduğunu tahmin etmektedir (Boustros, 2018, s. 12). Bu noktada İsrail'in 2019 yılı tüketim verileri baz alındığında, toplam rezervlerin 120 yıldan fazla bir süre iç tüketimi karşılamaya yetecek potansiyelde olduğu görülmektedir. Başlangıçta, İsrail'in hem rekabeti önleyici düzenlemeleri hem de enerji piyasasındaki tekelleri etkiler konusundaki endişeleri Leviathan sahasının geliştirilmesini engellemiştir. Öyle ki Mart 2016'da İsrail'in en yüksek yargı organı olan Yüksek Mahkeme konsorsiyum tarafından yürütülen projeleri durduran bir karara imza atmıştır. Ardından, enerji şirketleri ve İsrail hükûmeti arasında 2016'nın sonlarında başka bir anlaşma için müzakereler yapılmıştır. İsrail'in ihracata yönelik planları, Noble Energy ve İsrail hükûmeti arasında süregelen anlaşmazlıklar nedeniyle gerçekleşmemiş olsa da söz konusu taraflar 2017'de bir anlaşmaya varabilmişlerdir. Konsorsiyumun Leviathan'ın ilk aşamasına yatırım yapma kararı alması doğrultusunda, iç tüketim yasaının gereği olarak gazın %60'ının İsrail yönetimine ve geri kalan %40'ının Ulusal Enerji Şirketleri ile yapılan anlaşmalarla Ürdün'e ihraç edilmesi sağlanmıştır (Boustros, 2018, ss. 12-14). 2018'de, anti-tröst¹ sonucunda Karisk ve Tanin sahalarını devralan Energean Oil & Gas, sahalarda 1,6 milyar dolarlık bir yatırımla elektrik üretim tesisi kurmak için adımlar atmıştır. 16 yıl boyunca yılda 4,2 milyar metreküp doğalgaz sağlamak üzere 90 km deniz altı boru hattı ve FPSO² inşa edilmesi planlanmıştır (Haşıl, 2022, s. 7).

İsrail, Mısır şirketi Dolphin ile Tamar ve Leviathan sahalarından çıkarılacak gazın 10 yıl boyunca Mısır'a ihraç edilmesi hususunda anlaşma imzalamıştır. Bunun için, El Ariş-Aşkelon boru hattının akışını tersine çevrilmesi amaçlanmaktadır (Kökyay, 2021). Bunun için, El Ariş-Aşkelon boru hattının akışını tersine çevrilmesi amaçlanmaktadır (Kökyay, 2021, s. 224). Bu hat üzerinden geçmişte Mısır'dan doğalgaz tedarik eden İsrail günümüzde yaptığı keşiflerle durumu tersine çevirmeyi

1 Anti-tröst, rekabeti sağlamak ve tekelleşmeyi engellemek için hükûmetlerce alınan tedbirleri ortaya koymaktadır.

2 FPSO, (Floating Production Storage and Offloading) petrol ve türevlerinin açık denizlerde üretimi, işlenmesi ve karalara taşınmasını sağlayan gemi sistemlerini teşkil etmektedir.

başarmıştır. Mevcut keşifler İsrail'in komşu devletlerle ticaretinde İsrail lehine bariz iyileşmelere neden olsa da günün sonunda İsrail hükûmeti doğalgazı AB pazarına ulaştırmayı hedeflemektedir (Uslu, 2019, s. 233-234). Farklı alternatifler GKRY ve Yunanistan ile birlikte incelenerek değerlendirilmiştir.

Bunlar;

i) İsrail ve GKRY limanlarında LNG tesisleri kurulması ve bu tesislerde üretilen gazın gemilerle Avrupa'ya taşınması,

ii) İsrail veya GKRY'de kurulacak doğalgaz çevrim santralleri ile elektrik üretimi yapılması ve üretilen elektriğin deniz altından geçirilecek iletim hatlarıyla Yunanistan üzerinden AB şebekesine verilmesi,

iii) İsrail, GKRY, Yunanistan arasında 1150 km uzunlukta, denizin 6000 metre derinliğinden geçen bir boru hattı inşa edilmesi ve Trans Adriyatik Boru Hattıyla birleştirilmesi (TAP). 5 Aralık 2017'de, İsrail, Yunanistan ve GKRY, Doğu Akdeniz Boru Hattı adlı üçüncü ve görece en ütöpik seçeneği destekleme konusunda anlaşmaya varmıştır. Boru hattıyla yılda 9-12 milyar metreküp arasında doğalgaz transferi yapılacağı açıklanmıştır. Proje sahipleri, İtalyan Edison Company (Edison) ile Yunanistan Devletine ait doğal gaz şirketi DEPA'nın ortak girişimi olan IGI Poseidon'dur. 7 milyar dolar gibi yüksek bir ilk yatırım maliyeti olan proje, AB tarafından enerji arz güvenliği açısından desteklenmektedir (Boutros, 2018, ss. 11-14).

Bu seçeneklerin yanı sıra başka bir alternatifi teşkil eden ihracat seçeneği üzerinde de tartışılmıştır. Bu seçenek, İsrail ile Türkiye arasında inşa edilecek deniz altı boru hattı projesini içermektedir (Ünver Noi, 2019, s. 14). Ancak mevcut jeopolitik ortam, İsrail-Türkiye ve GKRY-Türkiye arasındaki siyasi gerilimler göz önünde bulundurulduğunda, bu seçeneğin gerçekleşmesi olası gözükmemektedir. Bölgede önemli bir enerji geçiş güzergâhı ve doğal gaz deposu olmayı hedefleyen Mısır ile ihracat odaklı politikalar izleyen İsrail hükûmetleri Yunanistan ve GKRY üzerinden AB pazarına açılmayı hedeflerken yaşanan politik gerilimlerden dolayı Türkiye oyun dışı bırakılmaktadır (Özekin, 2020, ss. 21-23; Çiçekçi, 2021, ss. 143-144). Bu noktada bölgedeki hak ve menfaatlerinin güvence altına alınması adına Türkiye, bir dizi politikayı hayata geçirmiştir. Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak için geliştirdiği Mavi Vatan

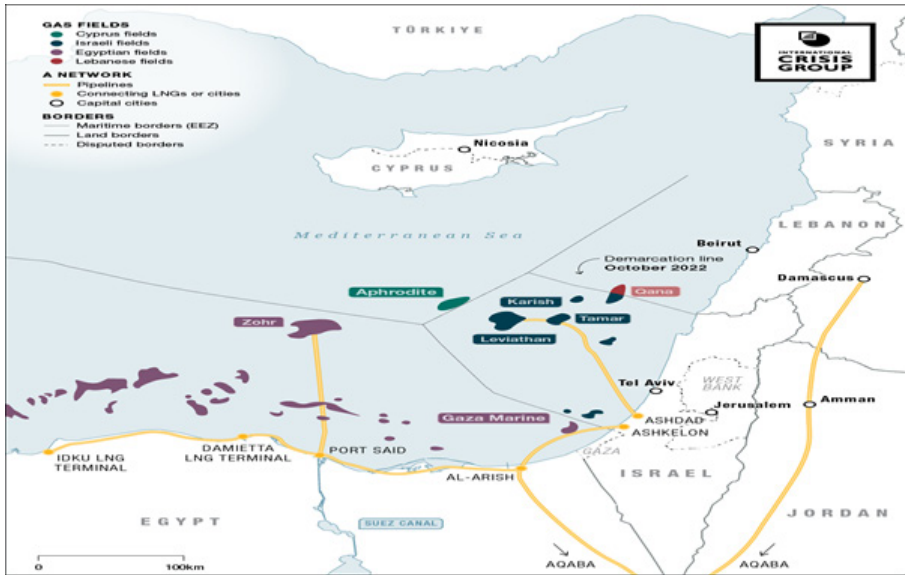
Doktrini³ ve Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH) ile imzaladığı MEB anlaşması, süreci AB'nin yaptırımlarla tehdit ettiği çatışmalı bir duruma sürüklemiştir (Yılmaz, 2020, ss. 7-8).

Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynakları ve Jeopolitik Durum

2000'lerin başından günümüze Doğu Akdeniz bölgesi, dünya enerji piyasasında yeni bir odak noktası hâline gelmiştir. İsrail'in Tamar gaz sahası 2009 yılında, Leviathan gaz sahası ise 2010 yılında keşfedilmiştir. Bu sahalar, sırasıyla yaklaşık 280 ve 520 milyar metreküp rezerv barındırmaktadır. Ayrıca İsrail'in Tanin sahasında 33,98 milyar metreküp, Dalit sahasında 14 milyar metreküp ve Karish sahasında 59 milyar metreküp doğalgaz rezervi olduğu ifade edilmektedir (Köksoy, 2020, s. 196). Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan hidrokarbon rezervlerini, söz konusu rezervlerin bağlandığı enerji dağıtım şebekelerini ve bölgedeki deniz sınırlarını gösteren harita Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1

Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları ve Enerji Ağı Haritası.

Kaynak: (Crisis Group, 2023)

3 Mavi Vatan doktrini veya konsepti, Türkiye' nin kıta sahanlığının uzandığı deniz alanlarının da tıpkı karalar gibi vatanın savunulması gereken bir parçası olduğu tezine dayanan günümüzde Türkiye' nin Doğu Akdeniz Politikalarının temelini oluşturan fikirdir (Kozanhan ve Çelik, 2021, s. 25).

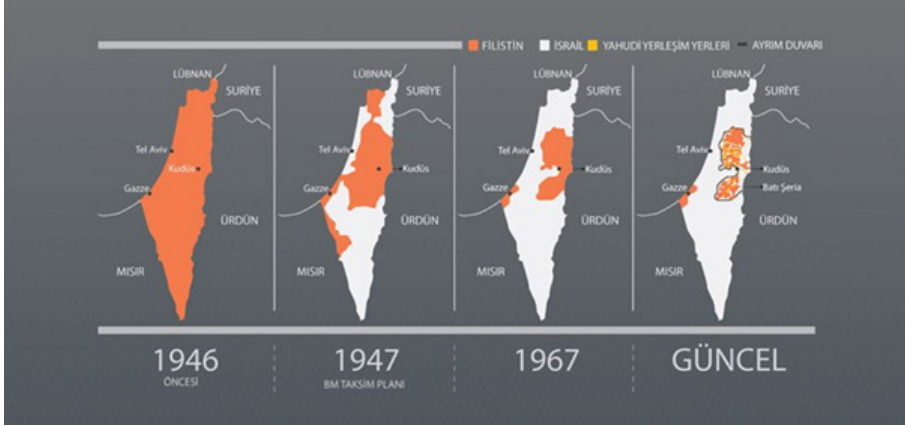
Öte yandan, Mısır'ın Zohr gaz sahası 2015 yılında keşfedilmiş ve tahmini 850 milyar metreküp doğal gaz rezervi ile Doğu Akdeniz havzasının en büyük doğal gaz rezervi olarak öne çıkmaktadır. GKRY' nin verdiği ruhsatlarla rezerv araştırmaları yapılan Aphrodite gaz sahasının da 130 milyar metreküp doğal gaz rezervine sahip olduğu düşünülmektedir fakat bu saha KKTC'nin de hak iddia ettiği alanlar içinde olduğu için henüz doğalgaz çıkarımı yapılmamıştır (Köylü, 2024, ss. 43-45). Bu keşiflerin, bölge ülkeleri nezdinde ekonomik büyüme ve enerji bağımsızlığı açısından yeni bir dönemin kapılarını araladığı düşünülmektedir. Ancak, mevzu bahis enerji rezervleri, bölgedeki mevcut politik gerilimler ve sınır anlaşmazlıkları nedeniyle karmaşık bir durum da yaratmaktadır (Stergiou, 2019, s. 17). Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan hidrokarbon rezervlerini, söz konusu rezervlerin bağlandığı enerji dağıtım şebekelerini ve bölgedeki deniz sınırlarını gösteren harita Şekil 1'de sunulmaktadır.

Yeni rezerv alanlarının bulunma ihtimali, bölgeye kıyısı olan tüm devletleri münhasır ekonomik bölgelerinin belirlenmesi konusunda harekete geçirmekte ve buna bağlı potansiyel bölgesel anlaşmazlıklar ya da anlaşmalar doğurmaktadır (Kütükçü ve Kaya, 2016, s. 82). Bölge ülkelerinden Türkiye ise bu paylaşım mücadelesinde etkin bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin oynadığı rol, sadece bölgenin en güçlü devleti olması veya büyük bir enerji ithalatçısı olmasından ziyade, çıkartılacak hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için en uygun güzergâhı bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır (Kısacık, 2019, s. 1124). Bununla birlikte Kıbrıs sorunu, İsrail-Filistin arasındaki çatışmalar, Libya'daki iç savaş ve 2011 yılındaki Mısır devrimi sonrası yaşanan gelişmeler Türkiye'nin Yunanistan, Mısır ve İsrail'le olan ilişkilerinde olumsuzluklara neden olmaktadır. Kıbrıs adası; Türkiye-KKTC ile Yunanistan-GKRY tarafları arasında uzun yıllardır süregelen bir anlaşmazlığın merkezinde bulunmaktadır. Ada üzerindeki enerji kaynaklarının paylaşımı, günümüzde bu sorunun bir parçası olmuştur. Diğer taraftan İsrail ve Filistin arasındaki çatışmalar, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının kullanımını etkilemektedir. İsrail, kendi deniz sahasındaki doğalgaz rezervlerini çıkartmak istemektedir. Fakat İsrail Devletinin toprak bütünlüğü ile ilgili var olan anlaşmazlıklar, günümüzde keşfettiği enerji rezervlerinin aidiyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Zira İsrail, kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte teolojik hezeyanlarla Filistin Devleti'nin topraklarını işgal ederek ve buralarda yaşayan halkı zorunlu tehciye maruz bırakarak sürekli sınırlarını ileriye taşımış bir devlet portresi çizmektedir. Bundan dolayı günümüzde keşfedilen enerji kaynaklarında, İsrailliler kadar o toprakların asıl sahipleri olan Filistinlilerin de meşru hakları bulunmaktadır. Şekil

2'de 1946 yılından günümüze kadar geçen süreçte İsrail'in uyguladığı sistematik işgal politikalarıyla Filistin Devleti'ne yönelik izlenen "yok etme" politikasının çıktıları görülmektedir.

Şekil 2

İsrail İşgali Öncesi ve Sonrası Filistin Devleti'nin Toprakları.

Kaynak: (AA, 2016)

İsrail-Filistin meselesinin yanı sıra Avrupa'nın ve Türkiye'nin enerji arz güvenliği de dâhil olmak üzere keşfedilen ve keşfi olası gaz rezervlerinin birçok konuda olumlu sonuçlar doğuracağı aşikâr olmasına rağmen, bölgede iş birliği adı altında oluşan kutuplaşmalar yeni anlaşmazlıklara ve çatışmalara neden olma potansiyeli taşımaktadır. Bu noktada İsrail ve Mısır, ulusal ekonomilerini güçlendirmek için keşfi yapılan enerji kaynaklarının barındırdığı potansiyelden yararlanmak amacıyla enerji altyapısı yatırımları, ortak keşif ve geliştirme çalışmaları gibi alanlarda iş birliğine gitmektedir. Bölgenin en uzun kıyı şeridinde haiz devleti olan Türkiye ise Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti ile anlaşma sağlayarak ikili ilişkilerini güçlendirmiş, KKTC ile kurduğu ortaklıklar doğrultusunda Doğu Akdeniz enerji koridorunda güçlü bir konum elde etmiştir (Algür, 2020, ss. 62-63). Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz Enerji kaynaklarının durumu, Avrupa Devletleri gibi enerji konusunda büyük ölçüde dışa bağımlı olan devletler için alternatif bir tedarik kaynağı sunmakta ve söz konusu kaynakların küresel enerji güvenliği hususunda kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan hem mevcut kaynaklar hem de yeni kaynakların keşfi ve geliştirilmesi; bölgesel, uluslararası aktörler ve tedarik sağlayıcılar arasında yaşanan rekabeti arttıran unsurların başında gelmektedir. Enerji kaynaklarının deniz

sınırları içinde yer alması hususu ise bölge devletleri arasında sınır ve egemenlik anlaşmazlıklarını beraberinde getirmektedir. Nitekim Libya ve Türkiye arasında gerçekleşen deniz sınırı anlaşmaları Yunanistan, GKRY ve Mısır gibi devletler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu durum, bölgedeki siyasi istikrar ve güvenlik üzerinde önemli etkilere neden olacağını düşündürmektedir (Algür, 2020, s. 62). Son yıllarda keşfedilen devasa doğal gaz ve petrol rezervleriyle enerji dünyasının yeni gözdesi hâline gelen bölge, kıyıdaş devletler için büyük bir refah ve kalkınma potansiyeli sunarken, uluslararası güçler arasında da çekişmelere ve çıkar çatışmalarına yol açmaktadır.

AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerin, enerji kaynaklarının çıkarılmasında ve pazarlanmasında kritik roller oynamak için bölge devletleriyle yeni ittifak arayışlarına girdiği görülmektedir. Bu durum, bölge devletlerini kendi çıkarlarını ve politikalarını gözden geçirmeye itmekte ve değişen statüko ise yeni kutuplaşmalara sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte, enerji kaynaklarının keşfi ve geliştirilmesi, bölgesel barış ve istikrar için yeni fırsatlar sunduğu gibi yeni çatışma alanlarının da oluşumuna neden olabilmektedir. Bir yandan, enerji kaynaklarından elde edilecek gelirler, bölge devletlerinin ekonomik kalkınmasına ve refahına katkı sağlarken öte yandan, söz konusu kaynakların paylaşımı ve kontrolü konusunda yaşanabilecek anlaşmazlıklar, gerginlikleri tırmandırmakta ve bölgesel çatışmalara yol açmaktadır.

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfi, İsrail açısından hem ekonomik hem stratejik olarak fırsatlar doğurmakla birlikte, İsrail bu kaynakları kullanarak enerji bağımsızlığını artırmayı ve bölgesel bir enerji gücü olarak konumlanmayı hedeflemektedir. Öyle ki Leviathan ve Tamar gaz sahaları, İsrail'in enerji ihracatçısı olma yolundaki adımlarını hızlandırmış, keşif ve sondaj faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur (Flouros vd., 2018, s. 147). Filistin açısından ise Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları, ekonomik kalkınma ve bağımsızlık için fırsat olarak görülmekle birlikte, kaynaklara erişim konusu İsrail'in işgal politikaları nedeniyle bir açmaz yaratmaktadır (Aksoy, 2016, s. 7). Gazze Şeridi açıklarında potansiyel enerji kaynaklarının varlığı bulunmasına rağmen, bu kaynakların geliştirilmesi, bölgedeki politik gerilimler ve güvenlik sorunları nedeniyle engellenmektedir. Ancak Filistin'in bu kaynaklara erişimi konusu, İsrail'in işgal politikaları ve buna bağlı gelişen bölgedeki gerginlikler nedeniyle daha karmaşık bir duruma evrilmektedir. İsrail, Gazze Şeridi'ni abluka altında tutmakta ve deniz sınırlarını kontrol ederek Filistin'in enerji kaynaklarını kullanmasını engellemektedir. Bu durum, Filistin'in kalkınma potansiyelini sınırlayan nedenlerin

başında gelmektedir. Filistin'in enerji kaynaklarına erişimini sağlamak için uluslararası toplumun desteği ve siyasi çözümler şarttır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası aktörlerin, İsrail'in uyguladığı ablukayı kaldırması için İsrail'e baskı uygulamaları, Filistin için hayati derecede önem arz etmektedir. Bölgesel diyalog, iş birliği ve hakkaniyet çerçevesinde Filistin'in enerji kaynaklarını barışçıl ve sürdürülebilir bir şekilde kullanması için küresel aktörlerin İsrail yönetimine baskı uygulaması elzemdir. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDS), her bağımsız devlet gibi Filistin'e de kendi deniz sınırlarını belirleme ve deniz kaynaklarından faydalanma hakkı tanımaktadır. Filistin'in enerji kaynaklarına erişiminin önündeki engellerin aşılması, sadece Filistin için değil, tüm bölge için de faydalı olacaktır. Enerji kaynaklarının hakça kullanımı, bölgesel iş birliğini ve ekonomik kalkınmayı teşvik ederken refah, barış ve istikrar ortamının oluşmasına katkıda bulunabilir.

Materyal ve Metot

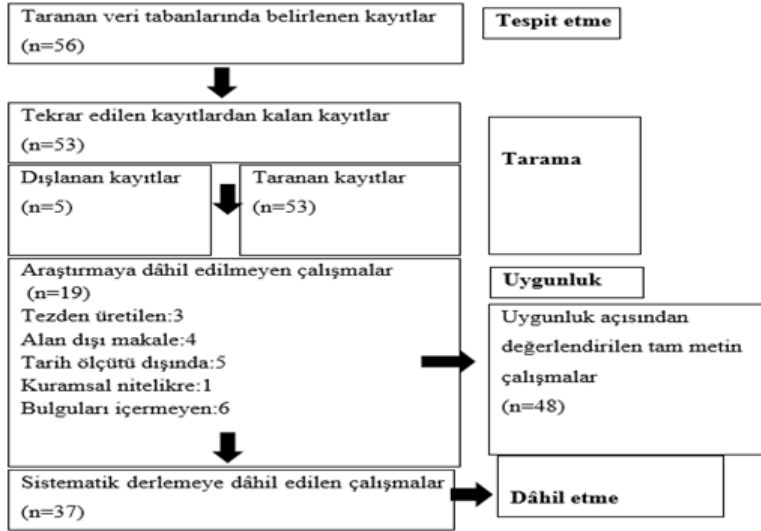
Bu araştırma, İsrail-Filistin meselesini Doğu Akdeniz enerji kaynakları bağlamında ele almak ve bu bağlamda nitel araştırma yöntemlerinden sistematik derleme yöntemi kullanılarak mevcut kaynaklardan elde edilen verileri doküman analizi tekniğiyle değerlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Nitel araştırma, insanların gözlemleri, deneyimleri, düşünceleri ve bunların yanında belge incelemesi gibi veri toplama tekniklerini kullanarak gerçekleştirilen bir araştırma metodudur. Araştırmada incelenen her durum ve fenomen, kendi içerisindeki özgül bağlamıyla değerlendirilmekte ve bu bağlamlar bireyler tarafından atfedilen anlamlar üzerinden analiz edilmektedir (Berg ve Lune, 2019, ss. 14-15). Sistematik derleme ise belli bir araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek amacıyla yapılan, detaylı ve geniş bir biçimde literatür taraması yapılarak belirli kriterlere göre hangi çalışmaların derleme çalışmasına dâhil edileceğinin analiz edildiği ve dâhil edilen çalışmalardaki bulguların bir araya getirilerek değerlendirildiği bir yöntemdir. Netlik ve tekrar edilebilirlik özellikleriyle objektiflik sağlanarak bu sayede hataların en aza indirilmesi hedeflenmektedir (Berg ve Lune, 2019, ss. 344-345).

Araştırmanın amaçları doğrultusunda genel eğilimlerin belirlenmesi için "Google Akademik" ve "ProQuest Central" veri tabanlarından 15.02.2024-18.02.2024 tarihleri arasında literatür taraması yapılmıştır. Söz konusu tarama sırasında Türkçe olarak "İsrail Filistin Meselesi", "Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları"; İngilizce olarak "The Israel-Palestine Issue", "Eastern Mediterranean Energy Resources" terimleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamı 2000-2024 yıllarındaki İsrail-Filistin

meselesini ele alan ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını konu edinen çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Yapılan taramada Google Akademik Veri tabanından 55 çalışmaya ulaşılmıştır. Tezden türetilen makaleler 3 adet, belirlenen tarih ölçütünün dışında bulunan tez çalışması 1 adet, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını konu alan makaleler 4 adet, sadece İsrail-Filistin meselesine yönelik gerçekleştirilen araştırmalar 5 adet, çalışmada incelenecek bulguları tam olarak içermeyen tezler 6 adet olmak üzere toplam 18 tez ve akademik makale, araştırmanın konusuyla alakalı bulunmayarak kapsam dışı bırakılmıştır. Geriye kalan 37 makale ve tez, bu araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu çalışmada PRISMA rehberi (Moher vd., 2009, ss. 124-125) doğrultusunda bir akış diyagramı hazırlanarak, Şekil 3’de sunulmuştur. Şekil 3’de belirtildiği gibi seçilen dokümanlar sistematik derleme teknikleriyle incelenmiş, İsrail-Filistin meselesinin Doğu Akdeniz enerji kaynakları yönünden değerlendirilmesi üzerine odaklanılmıştır. Bulgular uzlaşma ve çatışma durum etkenleri kapsamında kategorize edilerek değerlendirilmiştir.

Şekil 3

PRISMA Akış Diyagramı

Bulgular

Enerji kaynakları, insanoğlunun kurduğu modern medeniyetin mihenk taşlarından biri olmuştur. Günümüzde devletlerin enerji stratejileri ise kaynaklarının yeterli sürdürülebilir kullanımını sağlamaya dönük olarak

şekillenmektedir. Bunun yanında karbon bazlı enerji kaynaklarının doğaya verdiği zararlar çerçevesinde küresel iklim değişikliğine sebep olmaları, alternatif enerji kaynakları olan su, rüzgâr ve güneş enerjisi gibi çevresel olumsuz etkileri daha az olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını gündeme getirmiştir. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarında üretim devamlılığının sağlanmasındaki güçlükler ve günümüz teknolojisiyle bile büyük çaplı üretimlerin yapılmasındaki zorluklar, karbon bazlı kaynakların enerji üretimindeki rollerinin azaltılmasını engellemektedir. Sanayi devrimiyle birlikte, karbon bazlı enerji kaynaklarının önemi giderek artmış ve bu evrimsel süreç, ilk olarak kömürün enerji kaynağı olarak kullanımıyla başlamıştır (Şahinoğlu, Ateş ve Aydın, 2020, ss. 152-153). Öte yandan Sanayi devrimi akabinde enerji ihtiyacını karşılamak için petrol arama faaliyetleri hem karada hem de denizde artış göstermiştir. Öyle ki başta Orta Doğu olmak üzere birçok farklı coğrafyada büyük miktarda petrol keşifleri yapılmıştır. Doğu Akdeniz bölgesinde ise 2000'lerin başından itibaren yoğunlaşan doğal gaz rezerv araştırmalarında, 2010 yılından itibaren önemli bulgular elde edilmeye başlanmıştır (Stergiou, 2019, ss. 13-14; Kostianoy ve Carpenter, 2018, ss. 54-55; Köylü, 2024, ss. 39-44). Akdeniz'in enerji potansiyeli, kıyıdaş devletler arasında bir taraftan iş birliği imkânları doğurmakta diğer taraftan sorunlara neden olmaktadır. Bu karmaşık durum, küresel aktörleri bölgesel iş birlikleriyle Akdeniz'in sıcak sularına davet etmektedir.

Doğu Akdeniz bölgesinde 3,4 trilyon metreküplük doğrulanmış doğal gaz rezervinin var olduğu bilinmektedir (Boustros, 2018, s. 6). Bu rezervler arasında ilk sırayı %48,5 ile Mısır (1.052,3 trilyon metreküp), ikinci sırayı %41,1 ile İsrail (894 milyar metreküp) almıştır. Büyük rezervlerin yanında Filistin'in Gazze Marine sahasında ise 28,3 milyar metreküplük doğal gaz rezervi olduğu keşfedilmiştir (Acar ve Yılmaz, 2018, s. 601). Yukarıda altı çizilen devletler dışında Doğu Akdeniz'de kıyısı bulunan diğer devletler ise bugüne kadar kendi kıta sahanlıkları dâhilinde herhangi bir kaynak bulma başarısı gösterememiş veya kıta sahanlığı tartışmalarından dolayı niteliksel araştırmalar gerçekleştirememiştir. Ancak Doğu Akdeniz'in geniş ve henüz tam olarak keşfedilmemiş coğrafyası, rezervlerin katlanarak artacağını işaretini vermektedir.

Doğu Akdeniz havzasında yer alan ve bölgenin hidrokarbon kaynakları bakımından en zengin rezervlerine ev sahipliği yapan devletleri Mısır ve İsrail, enerji jeopolitiği açısından temel konularda büyük oranda benzer tutumlar sergilemektedir. Bu durum, her iki devletin çıkarları uyarınca ortak bir zeminde buluştuğunu göstermektedir (Güneş ve Arslan, 2018,

ss. 47-48; Stratakis ve Pelagidis, 2020, s. 16). Mısır ve İsrail arasındaki bu enerji jeopolitiği uyumu, özellikle Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki geniş doğal gaz yatakları dikkate alındığında yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Mısır'ın denizlerdeki doğal gaz keşiflerinin, kıyıya yakın sığ sulardan başlayarak Nil Deltasının devamı niteliğinde olan ve Akdeniz'in derinliklerine uzanan alanlarda, nispeten daha derin sularda sürdüğü ve bu alanlar içinde aramalarını genişlettiği görülmektedir. Nitekim 2017 yılı itibariyle bu alanlardan doğal gaz çıkarılmaya başlanmıştır (Karbuz, 2018, s. 239; Cozzi vd., 2021; Nie ve Mills, 2023, s. 26). Mısır'ın Zohr sahası gibi büyük doğal gaz keşifleri, ülkenin enerji portföyünü genişletmiş ve bölgesel enerji pazarındaki konumunu güçlendirmiştir. Bu kaynakların etkin kullanımı, Mısır'ın enerji ihracatçısı olarak yükselmesine ve bölgesel enerji dinamiklerinde daha belirgin bir rol oynamasına olanak tanımıştır. Öte yandan, İsrail'in keşfettiği hidrokarbon kaynaklarının konumları, Filistin haricinde diğer aktörlerle anlaşmazlıklara yol açabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bunun nedeni Mısır'ın aksine İsrail'in keşiflerini kıyı şeridinden yüzlerce kilometre uzakta açık denizlerde yapmasıdır. Özellikle İsrail-Lübnan arasında bulunan deniz alanlarındaki paylaşım sorunları, bölgede bulunan gaz rezervlerinin çıkarılmasını ve ihraç edilmesini engellemektedir. İsrail ve Mısır, Türkiye hariç diğer bölgesel aktörlerle Kıta Sahanlıklarını Sınırlandırma ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşmaları yaparak, alan paylaşımı konusundaki sorunlarının üstesinden gelmeye çalışmaktadır (Acar ve Yılmaz, 2018, s. 604; Peker vd., 2019, ss. 98-99). Bu durum, her iki ülkenin politik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda uzlaşmacı bir tutum takındıklarının göstergesidir. Nitekim tarihsel olarak değerlendirildiğinde Filistin meselesi kaynaklı İsrail-Mısır çatışma durumu ortadan kalkarak uzlaşma eğiliminin doğduğu görülmektedir (Güneş ve Arslan, 2018, s. 48; Stergiou, 2019, ss. 14-21; Proedrou, 2023, s. 10). Bunun yanı sıra bu iki devlet arasında gelişen ilişkilerin temelinde "anlaşma", "iş birliği" ve "bölgesel güvenlik" vurgularının öne çıktığı görülmektedir (Karagiannis, 2016, ss. 4-5; Mitchell, 2020, s.3). Bu bağlamda, Doğu Akdeniz Havzası'ndaki mevzubahis iki devletin, diğer kıyıdaş devletlere göre öncül rol oynamaları ve avantajlı bir pozisyona haiz olmaları geliştirdikleri iş birliklerini kolektif olarak koruma isteğiyle paralel görülmektedir. Nitekim iki devletin önderliğinde Mısır'ın başkenti Kahire'de Eylül 2020'de imzalanan anlaşmayla Mısır, İsrail, Yunanistan, GKRY, İtalya ve Ürdün arasında Doğu Akdeniz Gaz Forumu (EastMed) kurulmuş ve bu yeni oluşum ile devletler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir (İpek ve Gür, 2022, s. 1). İsrail-Mısır arasındaki olumlu ilişkilerin kalıcı olup olmadığını bugünden söylemek hayli güçtür. Zira Mısır'ın bir önceki hükûmeti

mevcut politikaların tam tersi yönünde politikalar izlemiş ve İsrail-Yunanistan eksenine yerine Türkiye ile yakınlaşma eğilimi göstermiştir. Mısır ve İsrail arasındaki olumlu ilişkilere rağmen, İsrail'in yönetiminde bir değişiklik olması veya Müslüman Kardeşler gibi muhafazakâr ya da Arap milliyetçileri gibi radikal grupların Mısır'da iktidara gelmesi durumunda iki devlet arasındaki statükonun kolaylıkla değişebileceği ise rahatlıkla ifade edilebilir.

İsrail bir dönem mesafeli bir ilişki yürüttüğü GKRY ile de doğal gaz kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi konularında anlaşmalar imzalayarak ikili ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bunun yanında İsrail sınır komşusu Lübnan ile sorun yaşamaya devam etmektedir. Lübnan ve İsrail, aralarında diplomatik ilişkiler kurulamamış ve geçmişte yoğun askeri çatışmalar yaşamış iki komşu devlettir. Bu gergin ilişki, deniz sınırları konusunda da kendini göstermektedir. İsrail ve Kıbrıs Rum Kesimi arasında mutabakata varılan Münhasır Ekonomik Bölge sınırları, Lübnan'ın hak iddia ettiği bir bölgeyi de içine almaktadır. Bu durum, Lübnan ve GKRY arasında deniz sınırları konusunda önemli bir sorun teşkil etmektedir (Stergiou, 2017, s. 330). Lübnan Devleti'nin tahminlerine göre, deniz sınırlarında 0,7 trilyon metre küp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Öte yandan Total, Eni ve Novatek gibi uluslararası şirketlerden oluşan bir konsorsiyum tarafından yürütülen keşif çalışmaları hâlen devam etse de yapılan çalışmalar henüz keşif başarısı gösterememiştir (Boutros, 2018, s. 20). Bu bölgelerde İsrail Devleti de hak iddia etmektedir (Aoudé, 2019, s. 101). İlgili deniz alanlarında doğal gaz rezervlerine dair emarelerin ortaya çıkması, Lübnan ile İsrail arasındaki zaten gergin olan ilişkilerin daha da kötüleşmesi riskini artırmaktadır. Özellikle 2023 yılında İsrail'in Filistin'e yönelik başlattığı saldırıların ardından, Hizbullah'ın söylem düzeyinde Filistin'e verdiği destek, İsrail'in saldırgan politikalarının Lübnan'ı da kapsayacak şekilde genişlemesine neden olabilecek bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun, bölgesel istikrarsızlığı derinleştirme potansiyeline sahip olduğu vurgulanmaktadır (Emir, 2024, s. 204).

Rusya-Ukrayna krizi bağlamında yürütülen çalışmalarda, enerji kriziyle karşı karşıya kalan Avrupa devletlerinin Doğu Akdeniz'e yönelik olarak başlangıçta yapıcı bir yaklaşım benimsedikleri tespit edilmiştir (Proedrou, 2023, ss. 12-13). Ancak ulusal çıkarların çatıştığı noktalarda, bu yaklaşımın yerini güç siyasetine dayalı ve baskı unsuru içeren tutumların aldığı da gözlemlenmektedir. AB, özellikle Doğu Akdeniz enerji kaynakları konusunda Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) faaliyetlerini, GKRY ve Yunanistan gibi üye

devletlerin egemenlik haklarını ihlal edici olarak değerlendirmektedir (Güneş ve Arslan, 2018, ss. 52-53; Stratakis ve Pelagidis, 2020, ss. 23-24). Bu nedenle Türkiye'nin Doğu Akdeniz dâhilinde arama ve sondaj çalışmalarını “yasa dışı” olarak nitelendirmektedir. AB'nin Türkiye'ye yönelik sıklıkla kullandığı “yaptırım” kelimesi, Türkiye'ye karşı olan tutumunun bir göstergesidir. Bunun yanı sıra AB'nin Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına ulaşımı konusunda Yunanistan'ın ortaya koyduğu tezlere olumlu bir yaklaşım sergileyerek, Türkiye'yi devre dışı bırakmak istediği kanısına varılmaktadır (Özekin, 2020, s. 35). Türkiye'nin yanı sıra İsrail-Filistin arasındaki açmazda da AB üyeleri çoğunlukla İsrail'in yanında durmaktadır. Özellikle Almanya ve Fransa gibi AB'nin başat aktörlerinin İsrail'in Filistin de uyguladığı her türlü aşırılığı içeren katliamlara karşı İsrail'den yana bir tutum sergilediği ve özellikle Almanya'nın İsrail'in soykırıma varan katliamlarına dahi olumlu bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.

Doğu Akdeniz'deki enerji meselesine ilişkin ABD ve Rusya gibi global hegemonik güçlerin yaklaşımları, AB'ye kıyasla daha temkinli ve uyarıcı mahiyettedir. ABD çoğunlukla GKRY ve Türkiye; Lübnan ve İsrail, İsrail ve Filistin arasında gerginliğinin artırıcı adımlardan kaçınılması gerektiğini belirten bir yaklaşım sürdürmektedir (Özekin, 2020, ss. 21-22). Rusya ise Doğu Akdeniz'deki enerji keşifleri kaynaklı artan gerilimlerde İsrail ile Filistin, Türkiye ile GKRY--Yunanistan ile her türlü müzakerede arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu belirterek, gerginliği azaltıcı bir tutum sergilemektedir (Kısacık, 2019, ss. 1120-1121; Kısacık ve Helvacıköylü, 2020, ss. 133-134). Bu durum, ABD'nin ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki konularda daha çok diplomatik ve barışçıl çözümler arayışında olduğunu göstermekte ancak bu barış yanlısı tutum kendi çıkar alanlarının savunması üzerine inşa edilmektedir.

Doğu Akdeniz'de uzun bir kıyı şeridi bulunan Suriye, iç savaşın beraberinde getirdiği istikrarsızlık nedeniyle bölgeye yönelik herhangi bir enerji politikası ortaya koyamamıştır. Ancak iç silahlı çatışma öncesi Suriye Enerji Bakanlığı, Rus şirketlerine birçok petrol ve doğal gaz arama ruhsatı vermiştir fakat güvenlik sorunları ve istikrarsızlıklar nedeniyle fiili bir çalışma ortaya konulamamıştır. Öte yandan, gaz arama izni verilen bölgenin kuzey kısmının ise Türkiye kıta sahanlığıyla çakıştığı belirtilmektedir (Acar ve Yılmaz, 2018, s. 605). ABD Jeolojik Araştırmalar Kurumu (USGS) tarafından Suriye kıta sahanlığında Doğu Akdeniz havzasında olabilecek toplam rezervin yaklaşık üçte birinin yani 3,5 trilyon metreküp doğal gaz ve 1,7 milyar varil petrol rezervinin varlığının tahmin edildiği belirtilmiştir (USGS, 2010). Tahmin edilen büyük rezerv

miktarı küresel güçlerin Suriye'deki iç karışıklıkları sürdürmesine neden olurken olası bölünme senaryolarında kıyı şeridinden maksimum pay kapmanın da hesaplarını yaptırmaktadır.

Sonuç olarak, İsrail ve Filistin arasındaki uyuşmazlık temel olarak deniz yatakları ve kıta sahanlıklarının jeolojik olarak bitişik olmasından kaynaklanmaktadır. İsrail, Filistin'in izni olmadan Gazze kıta sahanlığında rezerv arama çalışmaları yapmış ve Filistin'in deniz yetki alanlarını ihlal ederek Yam Tethys isimli projeyi faaliyete geçirmiştir. Oslo Antlaşmaları'na rağmen İsrail, Filistin ile iş birliği yapmadan Gazze'nin yetki alanında bulunan bölgelerde doğal gaz üretimi yapmaktadır (Boustros, 2018, ss. 11-12). Filistin topraklarının enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak keşfedilen Gazze Marina bölgesi, ihraç potansiyeline sahiptir ve yapılan çalışmalar neticesinde 28 milyar metreküp doğal gaz rezervinin olduğu ortaya çıkarılmıştır (Yaşa ve Yılmaz, 2022, s. 7). 2023 yılının Ekim ayında başlayan ve soykırım olarak nitelendirilebilecek İsrail'in Gazze saldırılarıyla Gazze'nin Filistinlilerden arındırılmış bir bölge olması hedeflenmektedir (Özturanlı, 2024, s. 71). Filistin'in savaştaki kaybı sadece karasal değil denizle bağlantısını da ortadan kaldıracak nitelikler taşımakta ve Filistin için büyük bir hak kaybı doğuracağını düşündürmektedir.

Sonuç

Enerji kaynaklarının kullanımı insanlık tarihini şekillendirerek medeniyetin ilerlemesine ve modern dünyanın kurulmasına katkı sağlayan etmenlerin başında gelmektedir. Hatta günümüz dünyasında ekonomik gelişimin asıl kaynağı ve devletlerin zenginliği, enerji kaynaklarına hükmetmekle doğru orantılı bir hâle gelmiştir. Son yüzyılda yaşanan savaşlar coğrafi olarak incelendiğinde enerji kaynaklarının etrafında cereyan ettikleri göze çarpan ilk unsur olmaktadır. Doğu Akdeniz havzası da gerek enerji zengini Orta Doğu Bölgesine yakınlığı ile gerekse de 2000'li yıllardan itibaren keşfedilen hidrokarbon yatakları ile dikkatleri üzerine çeken bir bölge konumundadır. Mısır ve İsrail, bölgedeki doğal gaz rezervleri bakımında ön plana çıkan devletler olup enerji kaynakları üzerindeki hak iddiaları, kıyıdaş devletler arasında deniz alanlarının paylaşımı noktasında yaşanan sorunlar ve geliştirilen bölgesel ittifaklar yeni bir enerji jeopolitik dinamiği ortaya çıkarmıştır. Mısır ve İsrail arasındaki enerji tabanlı iş birliğinin, son yıllarda atılan olumlu adımlar çerçevesinde ekonomik ve askeri argümanlarla zenginleştirilmiş daha bütüncül bir versiyona dönüşerek bölgenin en güçlü devletleri olan Türkiye ile Mısır arasında gerçekleşme potansiyeli, enerji güvenliği ve bölgesel istikrarın

sağlanması adına önem arz etmektedir. Bu iş birliği, aynı zamanda bölgedeki diğer devletler ve küresel güçlerle olan ilişkileri de etkileyecek boyuttadır. Bunun yanı sıra olası Türkiye-Mısır yakınlaşması, İsrail ile kurulan iş birliği neticesinde Arap dünyasından sert eleştiriler alan Mısır'ın geleneksel politikalarına dönmesine ve Filistin meselesinde kaybettiği ağırlığını geri kazanmasına zemin hazırlayacaktır. Günümüzde Mısır'ın Filistin meselesine yaklaşımı, geçmişe nazaran daha pasif bir hâle bürünmüştür. Bunun en önemli nedeni Doğu Akdeniz'de İsrail ile yapılan ittifak kaynaklıdır. Geçmişte Mısır, İsrail'e doğal gaz satarken günümüzde İsrail kullanım fazlası olan doğal gazını Mısır üzerinden dünya pazarlarına satmaya çalışmaktadır. Bu menfaat ilişkisi Mısır'ı İsrail karşısında politik anlamda daha zayıf bir noktaya çekmektedir. Elbette İsrail kendi limanlarında gerekli düzenlemeleri sağlayarak doğal gaz ihracatını kendi topraklarından da yapabilir. Fakat bunu yapmamasının ilk nedeni, Mısır üzerinden yapılan ihracatın Mısır'ı politik anlamda İsrail'e yakınlaştırıyor olmasıdır. İkinci neden ise Filistin'de izlenen aşırı şiddet yanlısı politikalar nedeniyle İsrail'in küresel tepkilerden, ticaret kısıtlamaları ve yaptırımlardan kaçınmak istemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada İsrail, 80 milyonu aşkın nüfusuyla Afrika'nın muktedir devletlerinden biri olan Mısır ile çatışma riskini ortadan kaldırmaya çalışmakta ve Filistin meselesi nedeniyle doğal bir düşman niteliği taşıyan Mısır'ın siyasi karşıtlığını kırmaya ve ihraç etmek istediği doğal gazı, üzerinde herhangi bir şaibe bulunmadan Mısır üzerinden güvenle Avrupa'ya pazarlamayı hedeflemektedir. İsrail'in bu konudaki politikalarının başarıya ulaşması, Türkiye-Mısır ilişkilerinin olumsuz seyrinden kaynaklanmaktadır. Türkiye-Mısır arasında meydana gelebilecek olası bir iyileşme durumu, Mısır'ın İsrail ekseninden ayrılarak enerji politikalarını Türkiye ile birlikte şekillendirmesine yol açabilecektir.

Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına ilgi gösteren aktörlerden biri de AB'dir. Nitekim Akdeniz enerji kaynakları, Rus gazına bağımlılığını azaltmak isteyen AB tarafından kuvvetli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Doğal gaz kaynaklarının stratejik öneminin farkında olan AB, Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarına daha fazla ilgi göstermekte ve Yunanistan gibi üye devletler üzerinden bölgedeki gelişmelere müdahil olmaktadır. Bu doğrultuda hem enerji şirketleri ve yerel örgütler hem de Yunanistan ve GKRY ile bölgede etkin bir rol oynamak adına planlar geliştirmektedir. Nitekim GKRY'nin teamüllere aykırı denilebilecek bir süratle AB'ye üye yapılması, günümüz perspektifinde değerlendirildiğinde Birliğin bölgeye müdahil olabilmek için attığı en büyük adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerin ise bölgedeki enerji meselelerine karşı temkinli yaklaşımlar sergilediği,

ABD'nin bölgedeki konumlanışının ise İsrail politikaları ekseninde şekillendiği görülmektedir. Öte yandan Rusya, Suriye hükûmetine verdiği destek ile Doğu Akdeniz coğrafyasında belirli bir zemin elde ettiği kazanımlar sonrası bölgedeki varlığını güçlendirmiştir. Suriye'deki Esed rejimiyle imzalanan askeri iş birliği anlaşmaları neticesinde sahip olduğu hava ve deniz üsleriyle Rusya, hem sıcak denizlerde kalıcı olarak askeri varlığını konuşturmuş hem de bölgede oluşan enerji denkleminde Esed rejimi üzerinden müdahale etme şansını yakalamıştır. Yani küresel aktörler, bölgesel enerji politikalarının şekillendirilmesinde önemli rol oynamakla birlikte, bölgedeki statükoyu kendi çıkarları doğrultusunda dönüştürmeye de çalışmaktadır.

Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervlerinin varlığının, sadece bölgesel değil küresel enerji dengeleri üzerinde de derin etkilere sahip olacağı düşünülmektedir. Bu kaynakların kullanımı, bölgedeki devletler arasında yeni iş birlikleri ve rekabetleri tetiklemekte, aynı zamanda uluslararası enerji politikalarının yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Doğu Akdeniz, stratejik öneminin arttığı bir dönemde, uluslararası ilişkilerde enerji kaynaklarının merkezi bir rol oynadığı uzlaşma ve çatışmaların sıklıkla görüldüğü bir konumda yer almaktadır. Bu bağlamda İsrail-Filistin meselesinde Doğu Akdeniz enerji kaynakları bağlamında İsrail lehine bir sürecin işlediği ve Filistin'in en büyük destekçilerinden olan Mısır'ın bir nevi İsrail'e mahkûm kalarak, pasif bir politika izlediği söylenebilir. Öte yandan, Suriye ve Libya gibi devletlerdeki iç silahlı çatışmaların bitmesi, istikrarın sağlanması ve Mısır'ın politika değişikliğine gitmesi hâlinde Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki mevcut pozisyonu göz önünde bulundurulduğunda, İsrail-GKRY-Yunanistan-AB tarafından oluşturulan ve ABD tarafından desteklenen Batı Bloğuna karşı bir ittifak olarak Türkiye, Rusya, Mısır, Libya, Suriye, Lübnan ve Filistin gibi devletlere iş birliği için uygun zemin oluşacaktır. Nitekim bu noktada Türkiye'nin Libya ile ilişkilerini geliştirdiği ve İsrail-Filistin meselesinde Filistin'in haklarını savunduğu görülmektedir. Rusya ile de çeşitli konularda uzlaşma içerisinde bulunulması ve ortak enerji politikalarının yürütülmesi potansiyel bir ittifak oluşumunu mümkün kılmaktadır. Bunun yanında Türkiye-Mısır arasındaki yakınlaşmanın Doğu Akdeniz'e yansımaları incelendiğinde, olası bir iş birliğinin İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın öncülük ettiği bloğun çökmesine neden olabileceği açıkça görülmektedir. Zira Mısır'ın İsrail-GKRY ekseninden ayrılarak Muhammed Mursi döneminde olduğu gibi Türkiye ve Filistin yanlısı politikalar izlemesi, Doğu Akdeniz'de jeopolitik güç unsurları arasında bütünlüğün sağlanmış olduğu anlamına gelecektir. Tüm bu jeopolitik durum karşısında İsrail-Filistin arasındaki çatışmalı ortamın sonuçları değerlendirildiğinde, mevzubahis durumun

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları üzerinde derin etkiler yaratacağı rahatlıkla ifade edilebilir. Aynı zamanda bölgedeki siyasi istikrarsızlık, uluslararası enerji şirketlerinin yeni rezerv arama çalışmalarından imtina etmelerine neden olabileceği gibi planlanan projelerin gecikmesine ve enerji arzında aksamalara yol açacaktır. Nitekim İsrail, çatışmalar sırasında sadece Gazze Marin-B sahasını değil diğer gaz sahalarını da işletmeyi durdurmuştur. Muhtemel neticelerden biri de sahalarda üretimin durdurulması ve buna bağlı olarak enerji fiyatları üzerindeki bölgesel volatilité yaşanma riskidir. Belirsizlik ve çatışma ortamı, diğer emtialar da olduğu gibi enerji fiyatlarında da dalgalı bir seyir izlenmesine neden olmaktadır. Ayrıca, Doğu Akdeniz'den sağlanan enerjinin kesintiye uğraması, alternatif kaynaklara olan talebi artırarak özellikle Avrupa'nın enerji arz güvenliğini tehdit etmektedir. Ukrayna'daki savaş hâli ve Rusya'nın uyguladığı doğal gaz ambargosu, AB'de yakın gelecekte enerji arzında ciddi bir daralmanın yaşanabileceğinin sinyallerini vermektedir. Bölgesel ve uluslararası iş birliklerinin bozulması ise İsrail ve çevresindeki bazı Arap devletleri arasında enerji alanında geliştirilen müttefiklik ilişkilerini olumsuz etkilemekle kalmayıp, son yıllarda yaşanan normalleşme süreçlerini de tehlikeye atabilecek potansiyele sahiptir. Öyle ki İsrail-Filistin çatışmasının Ortadoğu coğrafyasına yayılma ihtimali, Akdeniz'deki deniz yolu güvenliğini istikrarsızlaştırmakta ve enerji nakil rotaları için ciddi riskler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, enerji altyapısına verilen zararlar doğrultusunda oluşacak çevresel felaketler, petrol sızıntıları ve doğal gaz kaçakları bölgesel ekosistemin tahribatına yönelik büyük risk unsuru taşımaktadır. Bu bağlamda, çatışmanın şiddeti ve süresi oluşabilecek kötü senaryoların boyutunu belirlerken bölgesel ve uluslararası aktörlerin müdahalesi ise durumun vahim bir hâl almadan çözülmesine katkı sağlayacaktır. Ancak bu müdahalelerin, enerji paylaşım mücadelesinde mevcut ittifaklar bağlamında yeni bir savaşa dönüşme riski de barındırdığı göz ardı edilmemelidir. Özetle, İsrail-Filistin meselesi yalnızca siyasi bir kriz olmanın ötesinde, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları bağlamında da etkili bir risk faktörünü teşkil etmekte, enerji darboğazı yaşayan bölge devletleri ise potansiyel bir enerji krizinin merkezinde bulunmaktadır. Çatışmanın çözümüne yönelik adımların somut anlamda hayata geçirilmesi hem bölgenin enerji potansiyelinin hem de bölgesel iş birliği fırsatlarının güçlenerek ekonomik kalkınmanın artabileceği sonucunu doğurmaktadır.

Ek Beyan / Declaration

Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The authors declared that this study has received no financial support.

The authors contributed equally to the study.

Kaynakça

AA (2016). İsrail, Filistin topraklarının yüzde 85'ine el koydu, Erişim tarihi: 13.06.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-filistin-topraklarinin-yuzde-85ine-el-koydu/546478>.

Acar, I. ve Yılmaz, M. (2018). Doğu Akdeniz kıta sahanlığı sorunsalı üzerinden doğal gaz paylaşımı, International geography symposium on the 30th anniversary of TUCAUM bildiri kitabı içinde (597-607). Ankara.

Aksoy, M., (2016). Doğu Akdeniz enerji rekabeti, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (Insamer), 23.

Algür, B. (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki son uluslararası gelişmeler ışığında değişen Türkiye, ABD ve NATO politikaları. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 55-70.

Aoudé, I. G. (2019). Conflict over oil and gas in the Mediterranean: Israeli expansionism in Lebanon *Arab Studies Quarterly*, 41(1), 95-110.

Berg B.L., Lune H., (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Prof. Dr. Asım Eri (Edt). Konya: Eğitim Yayınevi.

Bilgesam. (2013). Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Raporu, Rapor No: 59.

Boutros, E. (2018). Natural gas in East-Mediterranean Basin–Changing the energy landscape. Energy Paper–Situation Analysis.

Bryza, M. J. (2013). Eastern Mediterranean natural gas: Potential for historic breakthroughs among Israel, Turkey and Cyprus. *Turkish Policy Quarterly*, 12(3), 35-44.

Cozzi, A., Asseondi, L., Brandolese, S., Cascone, A., Cornaggia, F., Giovannelli, A., ... and Harby, H. (2021). Zohr giant gas discovery – A paradigm shift in Nile Delta and East Mediterranean exploration, Erişim tarihi: 12.04.2024, searchanddiscovery.com/documents/2018/20414cozzi/ndx_cozzi.pdf.

Crisis Group, (2023). Rethinking Gas Diplomacy in the Eastern Mediterranean. Erişim tarihi: 12.04.2024, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena-turkiye/240-rethinking-gas-diplomacy-eastern>.

Çavuşoğlu, E. (2022). Körfez ülkeleri ve Filistin: güçlü tarihsel bağlar temelinde Körfez siyaseti. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 15-33.

Çiçekçi, C. (2021). Dış Politikada Ulusal Güvenliğin Tahakkümü: İsrail’in Doğu Akdeniz Politikasında Militarizm. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 119-155.

ElBassoussy, A. (2018). East Mediterranean gas: a new arena for international rivalry. *Review of Economics and Political Science*, 3(2), 70-87.

Emir M. (2024). İsrail’in Hamas savaşı bağlamında teopolitik motivasyonu ile müttefiklik ilişkisinin bölgesel etki analizi. *UPA Strategic Affairs*, 5(1), 204-226.

Flouros, F., Roukanas, S., and Sklias, P. (2018). Energy security and national security: The case of Israel in The political economy of development in Southeastern Europe, 143-160. New York: Springer International Publishing.

Güneş, M., ve Arslan, T. (2018). Enerji bağımlılığında Avrupa Birliği,

Rusya, Türkiye üçgeni ve Doğu Akdeniz alanı. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 32-60.

Haşıl, H. (2022, Ekim). Lebanon–Israel maritime border agreement: From the line of tension to the regional stability (Policy Brief No. 226). ORSAM.

INGL (Israel Natural Gas Lines) (2022). Consumption and Demand. Erişim tarihi: 11.04.2024, <https://www.ingl.co.il/facts-and-information/national-transmission-network/?lang=en>.

İpek, P., ve Gür, V. T. (2022). Turkey's Isolation from the Eastern Mediterranean Gas Forum: ideational mechanisms and material interests in Energy Politics. *Turkish Studies*, 23(1), 1-30.

Karagiannis, E. (2016). Shifting eastern Mediterranean alliances. *Middle East Quarterly*, 23(2). Erişim tarihi: 20.03.2024, <https://www.meforum.org/5877/shifting-eastern-mediterranean-alliances>.

Karbuz, S. (2018). Geostrategic importance of East Mediterranean gas resources. In A. B. Dorsman, V. Ş. Ediger and M. B. Karan (Eds.), *Energy Economy, Finance and Geostrategy* (s. 237–255). Cham: Springer.

Karbuz, S., ve Baccarini, L. (2017). East Mediterranean gas: Regional cooperation or source of tensions. *Notes Internacionais CIDOB*, 173, 1-6.

Kısacık, S. (2019). 21. yüzyılda Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği politikaları bağlamında Akdeniz Bölgesi'nin önemini anlamak. İçinde Çomak, H., ve Şeker, Ş. B. (Edt.), *Akdeniz Jeopolitiği* (1. Baskı), 1101–1127. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kısacık, S., ve Helvacıköylü, G. (2020). Doğu Akdeniz'deki Enerji Temelli Askeri Güvenlik Gelişmelerinin Türkiye'nin Doğu Akdenizli Komşuları ve Küresel Güçlerle Olan İlişkilerine Yansımaları. *UPA Strategic Affairs*, 1(1), 85-145.

Kostianoy, A. G., and Carpenter, A. (2018). Oil and gas exploration and production in the Mediterranean Sea. *Oil Pollution in the Mediterranean Sea: Part I: The International Context*, 53-77.

Kozanhan, M. K., Çelik, F. (2021). Güney Çin Denizi ve Doğu Çin Denizinde yaşanan deniz yetki alanı sorunları. *Mavi Vatandan Açık Denizlere Dergisi*, 2(9), 6-36, Erişim tarihi: 13.06.2024, https://msu.edu.tr/mavivatandanacikdenizleredergisi/mavi_vatan_9.pdf.

Kökyay, F. (2021). Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz

Forumu. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 216-239.

Köylü, M. (2021). Energy card of the Eastern Mediterranean: Cyprus. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 4(8), 36-54.

Kütükçü, M. A. ve Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası deniz hukuku kapsamında Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz kaynakları ile Türkiye'nin hukuki durumu, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2), 81-96.

Mekhdiev, E. T., Vereshchagin, A. S., Kadyrova, G. F., Gindullin, N. F. and Sodikov, S. D. (2018). *Influence of eastern mediterranean gas discoveries on european energy security*. In 2018 2nd International Conference on Economic Development and Education Management (ICEDEM 2018) (pp. 517-520). Atlantis Press.

Mitchell, G. (2020). The Eastern Mediterranean Gas Forum: Cooperation in the Shadow of Competition. The Israeli Institute for Regional Foreign Policies. Erişim tarihi: 11.04.2024, <https://mitvim.org.il/wp-content/uploads/Gabriel-Mitchell-The-Eastern-Mediterranean-Gas-Forum-September-2020.pdf>.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., and the PRISMA Group. (2009). Reprint preferred reporting items for systematic reviews and metaanalyses: The PRISMA Statement. *BMJ: British Medical Journal*, 2009-3(2), 123-130.

Nie, S. and Mills, R. (2023). *Eastern Mediterranean deepwater gas to Europe report*. USA-Columbia: The Center on Global Energy Policy at Columbia University Publications.

Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de değişen enerji jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-51.

Özturanlı, B. (2024). Medyada Filistin işgali ve uluslararası insancıl hukuk. *TRT Akademi*, 9(20), 56-79.

Peker, H. S., Oktay, K. Ö. ve Şensoy, Y. (2019). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları ve enerji kaynakları çerçevesinde Türkiye'nin enerji güvenliği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 85-106.

Proedrou, F. (2023). A geopolitical account of the Eastern Mediterranean conundrum: Sovereignty, balance of power and energy security considerations. *Cambridge Review of International Affairs*, 36(5), 679-696.

Stergiou, A. (2017). Energy security in the Eastern Mediterranean.

International Journal of Global Energy Issues, 40(5), 320-334.

Stergiou, A. (2019). Geopolitics and energy security in the Eastern Mediterranean: The formation of new 'energy alliances'. *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral partnerships and regional security*, 11-30.

Stratakis, A. and Pelagidis, T. (2020). The importance of Southeast Mediterranean natural gas reserves to EU's energy security: A geopolitical and economic approach. *Regional Science Inquiry*, 12(2), 11-29.

Şahinoğlu M. C., Ateş A. ve Aydın H. İ., (2020). Doğu Akdeniz politikasında Avrupa Birliği'nin siyasi ekonomik ve çok taraflı stratejisi. S. Özel, H. Aydın ve M. Cihangir (Edt.) içinde, *Doğu Akdeniz jeopolitik ve ekonomi-politik dinamikler* (151-175). Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım.

USGS, (2010). *Assessment of undiscovered oil and gas resources of the Levant province*. Eastern Mediterranean, Erişim tarihi: 15.02.2024, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf>.

Uslu, K. (2019). The evaluation of the energy resources of exclusive economic zones in Eastern Mediterranean. *Proceedings of the International Conference on Eurasian Economies 2019*, 223–234.

Ünver Noi, A. (2019). Doğu Akdeniz'de ABD, AB ve Türkiye ilişkileri nereye?, *Euro Politika*, 3(2), 13-16.

Yaşa, A. G. ve Yılmaz, M. (2022). Doğu Akdeniz'de Bulunan Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Enerji Politikalarına ve Rekabete Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 1-17.

Yılmaz, T. O. (2020). Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye yönelik jeopolitik kuşatma ve Libya meselesi. *Türkiye Günlüğü*, 141, 5-34.